

KÖRÖSY JÓZSEF

Van-é szabad akaratunk?* (Részletek)

Ha statisztikai tartalmu könyvet veszek kézhez és meggondolom, mennyi fáradságába került az szerzőjének, és hogy az itt-ott nyilvánuló elismerő bírálatok mellett is mily kevesen fogják azt olvasni, mindannyiszor *L e s s i n g g e l* sohajtanék föl:

„*Wer wird nicht einen Klopstock loben? Aber lesen? – Nein! Wir möchten weniger erhoben und mehr gelesen sein.*” (*Ki ne dicsérne egy Klopstockot? De olvasni? – Nem! Kevésbé dicsérjetez és többet olvassatok.*)

Minthogy pedig ez egyelőre jámbor kívánatnál egyéb alig lehet, s minthogy a nagy közönségnek nagyobb része még soká lesz azon véleményen, mintha egy statisztikai munka az első betűtől az utolsóig unalmas számoknál egyébből nem állhat: kívánatosnak tartom, hogy minden alkalmat megragadjunk arra, miszerint a nagy közönség és a statisztika közt tátongó ür áthidaltassék és hogy azon eredmények, melyeket a szakférfiak munkálkodása teremtett és melyeket jobbadán csak ezen szoros szak-körökben ismernek, minden művelt ember szellemi tulajdonába menjenek át.

Midőn ezek szerint czélomul tűztem ki, hogy a statisztika fontossága iránt érdekeltséget költsek: mindenekelőtt is oly statisztikai buvárlatokat kívánnék tárgyalni, melyek az emberi gondolkozást a leghatalmasabb következtetések levonására ösztönözték és a legnagyobb fontosságú eredményekre vezették, oly eredményekre, melyekről a statisztika nélkül még csak sejtelmünk sem lehetett volna. (...)

Brüsszel városában él azon aggastyán és Quételet annak a neve, ki először merete ezen oszlopot /a szabad akaratba vetett hitünkét/ megrázni. És mit a Mester sem képzelt oly szigorúan, tanítványai fenhargon hirdetik a tant: hogy az ember szabad akarat a gyermekek mesevilágába való, hogy az ember szabad akarat nem bír, hanem hogy az rab-szolgája oly idegen törvényeknek, melyeknek vakon kell engedelmeskednünk.

Önök ismerik azt a régi mesét a tudvagyó fiatalról, ki a saisi kép fátyolát fölemeli, hogy az addig eltakart igazságnak, a valónak szeme közé nézhessen, de ki azon perczenben, hogy a valót megpillantá, eszméletlenül összerogyott és kitől, hogy mi borzasztót látott légyen, emberi fül nem tudta meg.

A mi korunk föllebbenté e fátyolt, – és ijedten tántorgunk vissza. Állatnak, vagy még ennél is kevesebbnek: akaratnélküli szerves lénynek tudni magunkat – vajjon ez volna-e azon végczél, mely felé az emberi buvárlatnak és az emberi ismeretnek törekednie kellésék? Vajjon azért volt-e eltiltva a megismerés fája, mivel gyümölcese oly keserűek?

A felállított elméletek természettudományi oldalával nem foglalkozhatunk, és csakis azon fölfedezéseket fogjuk szemügyre vehetni, melyeket a statisztika szolgáltat.

* Körösi (a nemesség előtti névhasználat szerint írva) cikke a Magyarország és a Nagyvilág c. hetilap 1872. évi 7. és 8. számában jelent meg. Megtalálható az Országos Széchényi Könyvtárban, mikrofilmen.

Hadd tekintsük tehát közelebbről azon új igazságokat, melyek arra csábíthatnának, hogy öntudatunkban oly élénken élő képzetét akaratunk szabadságának eltagadjuk.

Mintegy negyven éve múlt, hogy Quételet Adolf, ki jelenleg a brüsszeli csillagda igazgatója, közrebocsátá vizsgálatait az emberről és annak tehetségeinek kifejlődéséről.

Quételet ezen munkájában azon kérdéssel is foglalkozik, vajjon az ember önkényes cselekedetei tetszés szerinti önkénnyel történnek-e, vagy pedig törvényeknek vannak-e azok alávetve?

Hogy ezen kérdésre válaszolhasson, szemügyre kezdett venni több oly cselekedetet, melyek elkövetése vagy abbahagyása természeti törvény által – fizikai értelemben – nincsen korlátozva, hanem melyek tisztán csak a szabad eltökéléstől függnek.

Kétségkívül alig képzelhető cselekedet, mely inkább volna a tiszta önkény kifolyásának tekinthető, mint egy büntett elkövetése. Vajjon fog-e valaki rabolni és gyilkolni, és vajjon hány személyeken követtetnek el a büntettek – aziránt törvény csak nem határoz?

Quételet azonban ennek az ellenkezőjéről győz meg minket. Bebizonyítja ugyanis, hogy az egy-egy országban egy-egy év alatt elkövetendő bűnök száma meglehetősen állandó.

Belgiumban például a következő számmal történtek gyilkosságok: 1826-ban 241, 1827-ben 234, 1828-ban 227, 1829-ben 230, 1830-ban 205, 1831-ben 266.

De nem csak a gyilkolások száma az, mely állandónak mutatkozik, hanem tapasztalható ugyanezen törvényszerűség még azon eszközök megválasztása körül is, melyekkel e gyilkosságok elkövetetnek. Quételet t. i. kimutatja, hogy Belgiumban évenként mintegy 60 embert gyilkolnak meg pisztollyal, 15-öt karddal, 40-et késsel, 20-at kövel és 25-öt bottal.

Fölötte csodálatos látni, mily törvényszerűséggel ismétlődnek évről évre ugyanazon büntények és mily egyformasággal vonják magukra évről évre a büntetésnek ugyanazon mennyiségét. „Én e törvényszerűséget évről évre figyelemmel kísérem” – így szól Quételet, – „és évről évre ismét ki kell mondanom azt, miszerint létez oly budget, melyet az emberiség irtózatossággal ról le, és ez a tömlöczök, a bagnok és az akasztófák budgetje! Pontosabban mint a természetnek, pontosabban mint az állam pénztárának rója le az ember tartozását – a vétkeknek. Sajnos egy állapot, melyben évről évre megjövendölhetjük, hányan fogják polgártársaink közül kezüket felebarátjaik vérébe mártani, hányan fognak hamisításokat elkövetni, hányan a mérgezéshez nyúlni!”

Hogy ezen, Quételet által legelőször észlelt törvényszerűség csakugyan fennáll, azt tökéletesen bebizonyították azon beható statisztikai kutatások, melyeket azóta különféle országokban folytattak. Így például meglehetősen pontosággal lehet azt megjósolni, hogy az éppen megkezdett 1872-dik évben hány gyilkost, hány rablót és hány tolvajt fognak Magyarországon megbüntetni.

Nem kevésbé érdekes az, mit Quételet a nemnek befolyásáról a vétkek minőségére és azok számára tapasztalt. Franciaországban például egészben véve a himnemnél ötszörte erősebb a büntettekre való hajlam, mint a nő-nemnél. Ha azonban kétfelé osztjuk a büntetteket és közülök a könnyebbeket (mint lopás, csalás, hamisítás stb.) a vagyon ellen elkövetett büntetteknek, a súlyosakat pedig (mint rablás, gyilkolás, gyermekgyilkolás stb.) a személy iránt elkövetett büntetteknek nevezzük: akkor tetemesen változik a nemnek a büntetttben való részessége. (...)

Cselekedeteink törvényszerűsége azonban nem csak a büntetésekre vonatkozik, hanem kihat mindazon tettekre is, melyek elkövetése „s z a b a d a k a r a t u n k t ó l” függ. Sőt bármily fonáknak látszik, mégis való, hogy az ember önkényes cselekedeteiben sokkal lelkiismeretesebben követi a fennálló törvényt, mint követi a természet saját törvényét, melyet pedig kérlelhetetlennek nevezünk.

Ezen állításnak igazságáról kétségbevonhatatlan módon fogunk meggyőződni, ha párhuzamba állítjuk az öngyilkosságoknál tapasztalt törvényszerűséget azon törvényszerűséggel, melyet a természetes halálesetek körül észlelhetni.

Bármily számbavehetetlen véletlenek okozzák is az ember halálát, bármily gyöngének látjuk is az egyes személyt e pusztító hatalommal szemben: mégis, mihelyt csak némileg nagyobb számú eseteket veszünk szemügyre, azonnal fogjuk tapasztalni, mily meglepő pontosság és rend uralkodik a halál országában is. Így például biztossággal mondhatjuk, hogy Európának éjszakkéleti államaiban husz éves lakó átlag még negyven élet-évet várhat, tehát átlag hatvan éves kort fog elérni. Egy harmincz éves még harminczöt évre tarthat számot, egy negyven éves még huszonhét életévre, s ötven éves még tizenkilenc évre. Magyarországon a fentebbiektől némileg eltérő élettartamot várhatnánk; határozott számok azonban azért nem közölhetők, mivel magyar halandósági táblánk még nincsen. Tán kerül alkalmam, hogy t. szerkesztő urnak néhány hó múlva bemutassam a magyarországi halandósági táblázatot is, melylyel már két év óta foglalkozom. (...)

A természeti törvény maga, tudvalevőleg, meglehetősen engedékeny a halál-okok tekintetében, és így meg-megesik, hogy a himlő, cholera vagy más járvány némi változatoságot hoz a halál-okok máskülönben nagyon is egyhangú lajstromába. De másképp áll a dolog ott, hol már nem a „h a j t h a t a t l a n” természeti törvény, hanem az ember „s z a b a d” akarata dönt. Ott minden önkénynek és kivételességnek vége látszik szakadni. Száz öngyilkos közül harminckettő a kötélhez fog nyúlni, huszonöt vízbefulás útján vagy pisztolylövés által fog meghalni. A Pesten 1870-ben előfordult 48 öngyilkossági eset szintén igazolja a kimutatott szabályszerűség létezését. (...)

Ha az embernek valamelyik tette önkényes, úgy kétségkívül a házasságra-lépés tette az, melyet mindkét fél telthetőleg alaposan meghány-vet.

Ha önök azonban az esküvők statisztikájára vetnek egy pillantást: azonnal észreveddik, hogy azon viszonyok, melyek alatt a házasságok megkötöttek, évről évre megdöbentő törvényszerűséggel ismétlődnek. Az ember félig-meddig azon föltevésre is vete-medik, mintha az ország bölcsői előbb tanácskozássra gyűltek volna a végből, hogy a fenforgó körülmények alapos figyelembe vétele után véglegesen eldöntsék, hány házasság köttessék a legközelebbi évben. (...)

Ilyen természetű tehát azon statisztikai anyag, mely bölcsészeket és statisztikusokat arra bírhatott, hogy az embert a szabad akaratnak a birtokától megfosszák.

Tehát csakugyan nincsen szabad akaratunk? Ezen kérdés bonyolultabb, semhogy a még rendelkezésre álló rövid idő alatt alapos megvitatásába lehetne bocsátkozni.

Csak úgy nagyjából a következőket akarom megjegyezni:

Azon tényből, hogy az emberek még önkényes cselekedeteikben is hasonlítanak egymáshoz, nem kellene egyebet következtetni, mint annyit, hogy mindazon körülmények, melyek az ember eltökélésére befolyással bírnak, nagyobb tömegeknél azonosak. Ha ezen körülmények megváltoznak, meg fognak változni a szám-eredmények is. (...) Hasonló okok hasonló következményeket szülnék. (...)

VIII. ÉVFOLYAM 1872. 8. SZÁM. PEST, FEBRUAR 25.

Előfizetési díj: Negyedévi 2 frt. — Félévi 4 frt. — Egész évi 8 frt. — A „Heti krónikával” együtt: Negyedévi 3 frt. — Félévi 6 frt. — Egész évi 12 frt.

VAN-É SZABAD AKARATUNK?
(Folytatás és vége.)

És szabad akarattal? Hihnek az első osztályú is megismerték, azt is iparkodtak megdönteni, míg pedig az utolsó osztályú által, melynek szerény szolgálja magam is vagyok — a statisztika által.

Bizalom nélkül az az aggasztás és Queteletnak neve, ki először merete ezen osztályt megdönteni. És mit a master sem képzelt oly szorgalmas tanítványai fenbongó hirtelen a tant: hogy az ember szabad akaratú a gyermekek mevesüléskor való, hogy az ember szabad akaratú nem bír, hanem hogy az ember szolgálja oly idegen és szörnyű hatalmat, melyek az emberrel szemben ellenkezők. Mindkettőt az a régi meséi tudományoktól, ki a mai képétől fölment, hogy az ember elszakított az állatoktól, a valóság stoma kőbe zárt, de ki azon perczben, hogy a valk megvilágított, az emberiség és kőbe zárt, hogy mi hozzáértés látható legyen, emberi föl nem tudta meg.

A mi korunk föllebbenté a fűnyel, — és földet utabban nyitott. Állatnak, vagy még szűz is levegőben a kőbe zárt állatok nyitott, magamnak — rajon az volna az az igazság, mely felé az

embri bűvélésnek és az embri ismeretnek létrehozás kellene? Vajon azért volt-e előlva a megismerés tája, mivel gyümölcse oly keserűek? A felállított elméletek természetudományi oldalával nem foglalkozhatunk, és csak az az előzeteseket fogjuk szemügyre venni, melyeket a statisztika vizsgálta.

Hadd tekintünk tehát közelebbre az az új igazsá-

Quetelet ezen munkájában az az kérdés az is foglalkozik, vajon az ember önkényes cselekedetei terjedés szerinti önkényes törvények-e, vagy pedig törvényeknek vannak-e azok alávetve? Hogy ezen kérdésre válaszolhasson, szemügyre kezdett venni több oly cselekedetet, melyek előfordulása vagy abbahagyása természeti törvény által — voltak értelemben — minces korlátozva, hanem melyek

Nyúl és görény.

Ugyan csak a szabad előkezelésről függnek. Későbbi alig létező cselekedet, mely inkább volna a tertia önkényes cselekedetek tekintetében, mint egy kőbe zárt törvény. Vajon fog-e valaki rabolni és gyilkolni, és rajon hány személynél kétféleképpen elkövetnek — az az érdekes csak nem határoz?

Quetelet azonban ennek az előkezelésről gondos megfontolást, hisz az ő igazsága, hogy az egy-egy országban egy-egy év alatt a kivétel nélkül azok száma meglehetősen állandó.

Belgiumban például a kivétel nélküli számmal törvényt gyilkosságok:

1830-ban 247,
1837-ben 234,
1838-ban 227,
1839-ben 200,
1840-ban 205,
1841-ben 200.

gokot, melyek arra csábították, hogy betudománias oly élethez az az érdekes akaratunk szabadságunk elengedhet.

Mintegy negyven éva múlt, hogy Quetelet Adelf ki jelenteg a híresen csillagok igazságát, közölte az igazságot az emberről és annak szabadságának kifejléséről.

De nem csak a gyilkosságok száma az, mely állandó maradt, hanem tapasztalható ugyanezen törvényesség még az az az az igazságot is, melyekkel a gyilkosságok elkövetnek. Quetelet I. I. kimutatta, hogy Belgiumban évekint mintegy:

